

ANALIZA PRAVNE ODGOVORNOSTI U SLUČAJU PROUZROČENJA ŠTETE (sa stajališta opće teorije i filozofije prava)

Luka Burazin, dipl. iur. *

UDK 34.01:347.514

347.514

347.426

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: srpanj 2008.

U radu se analizira pojam pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete, polazeći od rezultata kritike shvaćanja o popravljanju štete kao o vrsti građanskopravne sankcije. U prvom dijelu rada izlaže se pojam pravne odgovornosti sa stajališta opće teorije i filozofije prava te se ustanovljuju njegova bitna obilježja. Potom se, na temelju ustanovljenih bitnih obilježja pojma pravne odgovornosti, analizira uobičajeno poimanje odgovornosti za štetu te odgovara na pitanje je li odgovornost za štetu uistinu jedna vrsta pravne odgovornosti. Naposljetku, izlaže se novi normativni sadržaj pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete te se navode njegove moguće teorijske prednosti.

Ključne riječi: pravna odgovornost, odgovornost za štetu, kažnjivost, popravljavanje štete, opća teorija prava

I. UVODNE NAPOMENE

U svojem znamenitom djelu *Čista teorija prava* H. Kelsen je napisao: “Pravna obveza nekog pojedinca da naknadi imovinsku ili neimovinsku štetu koju je prouzročio on ili netko drugi, često se shvaća kao sankcija, pa se otuda i ta obveza označava kao odgovornost. Ta konstrukcija miješa pojmove obveze, odgovornosti i sankcije.”¹ Tome valja dodati kako se, uz to, odgovornost za

* Luka Burazin, dipl. iur, asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

¹ H. Kelsen, *Čista teorija prava*, 2., izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2000. (izvorno objavljeno 1960.), str. 106.

štetu i obveza popravljanja štete uobičajeno smatraju i pravnim odnosom.² U teoriji građanskog prava taj se odnos naziva i (izvanugovornim) obveznopравnim odnosom odgovornosti za štetu.³ Naziv toga pravnog odnosa, ali i shvaćanje da je pravna obveza popravljanja štete sankcija, upućuju na zaključak da je taj pravni odnos ujedno i vrsta (građansko)pravne odgovornosti.⁴ Na taj se način za opis iste pravne situacije uporabljaju četiri različita pravna pojma - pravna obveza, pravna odgovornost, pravni odnos i sankcija.

U pokušaju rješavanja navedenoga pojmovnog problema u svojem sam prethodnom radu⁵ najprije ispitaio opravdanost pridavanja značenja sankcije obvezi popravljanja nanesene štete. Iz analize dvaju bliskih teorijskih shvaćanja, H. Kelsena i M. Dike, proizašao je zaključak da je posljedica povrjede obveze nečinjenja štete nastanak nove pravne obveze - obveze popravljanja štete, a tek povrjeta obveze popravljanja štete predstavlja krajnje činjenično stanje neprava (delikt), koje onda dovodi do potrebe za primjenom sankcije u obliku prisilnog nadomještanja izostalog dobrovoljnog ispunjenja obveze sredstvima ovrhe.

S obzirom na navedeno redefiniranje građanskopravne sankcije te na usku normativnu i logičku vezu između delikta, pravne odgovornosti i sankcije, opravdano se nametnulo pitanje o eventualnim promjenama koje zahvaćaju pojam pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete. Stoga ću u ovome radu najprije izložiti poimanje pravne odgovornosti sa stajališta opće teorije i filozofije prava te ustanoviti bitna obilježja pojma pravne odgovornosti. Potom ću, na temelju ustanovljenih bitnih obilježja pravne odgovornosti, analizirati uobičajeno shvaćanje odgovornosti za štetu te odgovoriti na pitanje je li od-

² V.M. Vuković, *Obvezno pravo*, knjiga I., Školska knjiga, Zagreb, 1956., str. 54., 71., 72. i 75., M. Vedriš, *Osnove imovinskog prava*, Informativ, Zagreb, 1971., str. 296., P. Klarić, *Odštetno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2003., str. 165. i 166., P. Klarić - M. Vedriš, *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 583., *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslava Krleža, Zagreb, 2007., str. 897., W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, Oxford University Press, New York, 2007., str. 258., W. N. Hohfeld, *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, Ashgate, Hants, 2001., str. 80. i 81. i N. MacCormick, *Institutions of Law*, Oxford University Press, New York, 2007., str. 119. i 231. - 234.

³ V. P. Klarić - M. Vedriš, *Građansko pravo*, str. 583., M. Vuković, *Obvezno pravo*, str. 54. i *Pravni leksikon*, str. 905.

⁴ O širem značenju pojma građanske odgovornosti, koji osim obveze popravljanja štete obuhvaća i ostale vrste građanskopravne odgovornosti v. u: S. Cigoj, *Građanska odgovornost*, u: Enciklopedija imovinskog prava i udruženog rada, Beograd, 1978., str. 399.

⁵ V. L. Burazin, *Sredstva ovrhe kao vrsta građanskopravne sankcije (sa stajališta opće teorije i filozofije prava)*, Zbornik PFZ, vol. 57, br. 4 - 5 (2007.), str. 821. - 845.

govornost za štetu uistinu jedna vrsta pravne odgovornosti. Bude li odgovor negativan, izložit ću novi normativni sadržaj pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete.

II. POJAM PRAVNE ODGOVORNOSTI

Iako potječe od latinske riječi *respondeo, spondi, sponsum, 2.* - odgovoriti, čiji je pak korijen u latinskoj riječi *spondeo, spondi, sponsum, 2.* - zavjeriti se, obećati, riječ "odgovornost" (eng. *responsibility*, franc. *responsabilité*, njem. *Verantwortung*) razmjerno je nova. Etimološka istraživanja, naime, pokazuju da se riječ "odgovornost" u modernim europskim jezicima pojavljuje tek potkraj 18. stoljeća.⁶ Isprva nalazi svoje mjesto u političkom kontekstu, u raspravama o odgovornom djelovanju i o načelima predstavničke vlasti (18. i 19. st.), a potom se širi na područje filozofije i pitanja slobode volje i determinizma (20. st.).⁷ Dakako, to ne znači da prije njezine pojave, već od najranijih početaka prava, nije postojala obveza snošenja posljedica nekoga protupravnog čina.⁸

Možda je upravo zbog modernosti riječi "odgovornost" i njezine uporabe u različitim diskursima (političkome, filozofskome, moralnome, pravnome), pojam odgovornosti izrazito višeznačan, čak i kad ga sužavamo govoreći o pojedinim vrstama odgovornosti, kao što su moralna i pravna odgovornost.⁹

1. Hartova klasifikacija značenja pojma pravne odgovornosti

Na problem višeznačnosti pojma odgovornosti odlično je upozorio poznati engleski teoretičar prava H. L. A. Hart, ispričavši jednostavnu priču o pijanom zapovjedniku broda čiji je brod pretrpio havariju tijekom plovidbe:

⁶ V. M. Willey, *Esquisse historique sur le mot responsable*, Archives de philosophie du droit, 22 (1977.), str. 46. i 47., J. Henriot, *Note sur la date et le sens de l'apparition du mot "responsabilité"*, Archives de philosophie du droit, 22 (1977.), str. 59. - 62. i G. Williams, *Responsibility*, u: The Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/r/responsi.htm>, 1. veljače 2008., str. 1.

⁷ V. G. Williams, *Responsibility*, u: The Internet Encyclopedia of Philosophy, str. 1. i 2.

⁸ V. D. Vrban, *Država i pravo*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 272.

⁹ V. C. Kutz, *Responsibility*, u: The Oxford Handbook of Jurisprudence & Philosophy of Law, urednici: J. Coleman i S. Shapiro, Oxford University Press, Oxford, 2004., str. 548. - 552.

“Kao zapovjednik broda, X je bio odgovoran za sigurnost putnika i posade. No, tijekom njegova posljednjega pomorskog pothvata svake se noći opijao te je bio odgovoran za gubitak broda zajedno s cjelokupnom posadom i putnicima. Kružile su glasine da je bio duševno bolestan, no liječnici su smatrali da je bio odgovoran za svoje postupke. Tijekom cijelog putovanja ponašao se posve neodgovorno, a različiti incidenti u njegovoj karijeri pokazivali su da nije odgovorna osoba. On je uvijek tvrdio da su iznimne zimske oluje odgovorne za gubitak broda, no u sudskom postupku koji je protiv njega pokrenut, proglašen je kazneno odgovornim za svoje nemarno ponašanje, a u odvojenom građanskom postupku utvrđeno je da je pravno odgovoran za gubitak života i imovine. X je još živ i moralno je odgovoran za smrt mnogih žena i djece.”¹⁰

Različita značenja pojma odgovornosti iz priče o pijanom zapovjedniku broda Hart klasificira u četiri skupine: 1) odgovornost funkcije (eng. *role responsibility*), 2) uzročna odgovornost (eng. *causal responsibility*), 3) odgovornost-kažnjivost (eng. *liability responsibility*), koju potom dijeli na pravnu odgovornost-kažnjivost (eng. *legal liability responsibility*) i moralnu odgovornost-kažnjivost (eng. *moral liability responsibility*) te 4) odgovornost-ubrojivost (eng. *capacity responsibility*).¹¹

Pod pojmom odgovornosti funkcije Hart razumijeva odgovornost nositelja funkcije (uloge) za ispunjenje svih obveza koje su pridružene određenoj funkciji (ulozi). Primjerice, zapovjednik broda odgovoran je za sigurnost broda, roditelji za podizanje svoje djece, a knjigovođa za vođenje računa svoje tvrtke. Ponašati se odgovorno, u prvom značenju odgovornosti, za Harta znači “ponašati se kao osoba koja svoje obveze shvaća ozbiljno” i ta odgovornost može biti moralna, pravna ili neka druga vrsta odgovornosti.¹²

Pojam uzročne odgovornosti Hart uporabljuje za označivanje situacija u kojima je frazu “je bio odgovoran za” moguće zamijeniti riječima “prouzročio”, “proizveo” ili nekim drugim izrazom koji se odnosi na posljedice. Kao primjere

¹⁰ H. L. A. Hart, *Postscript: Responsibility and Retribution*, u: *Punishment and Responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 1968., str. 211. U neznatno prerađenoj inačici Hartovu priču o pijanom zapovjedniku broda citira i C. Kutz, dopunjujući je i pojmom kolektivne odgovornosti. V. C. Kutz, *Responsibility*, u: *The Oxford Handbook of Jurisprudence & Philosophy of Law*, str. 548. i 549.

¹¹ V. H. L. A. Hart, *Postscript: Responsibility and Retribution*, u: *Punishment and Responsibility*, str. 211. i 212. O primjedbama koje P. Cane upućuje Hartovu prikazu različitih značenja pojma odgovornosti v. u: P. Cane, *Responsibility in Law and Morality*, Hart Publishing, Oxford and Portland (Oregon), 2002., str. 29. - 36.

¹² V. H. L. A. Hart, *Postscript: Responsibility and Retribution*, u: *Punishment and Responsibility*, str. 212. - 214.

uzročne odgovornosti Hart navodi i sljedeće tvrdnje: “Njegova nepomnja odgovorna je za njezine duševne boli... Govor predsjednika Vlade odgovoran je za nastalu paniku.”¹³ Dodajem tome i primjer iz citirane priče: “Zapovjednikova neumjerenost u piću odgovorna je za gubitak broda”. Dakle, to značenje pojma odgovornosti ističe samo uzročno-posljedičnu vezu.

Pojmom odgovornosti-kažnjivosti, kada tu odgovornost razmatra kao pravnu odgovornost-kažnjivost,¹⁴ Hart isprva naziva isključivo položaj osobe koja je počinila protupravno djelo (vlastita odgovornost) ili osobe koja odgovara za osobu koja je počinila protupravno djelo (odgovornost za drugoga), te koja je zbog toga podložna podvrgavanju kazni ili prisilnom popravljanju štete.¹⁵ Poslije Hart dopunjuje značenje pojma pravne odgovornosti-kažnjivosti s različitim “kriterijima” (pretpostavkama) pravne odgovornosti (ubrojivost, krivnja, uzročna veza, odgovornost za drugoga), ne sporeći da se u mnogim slučajevima značenja pojmovna pravne odgovornosti i kažnjivosti podudaraju. Analizom “kriterija” odgovornosti, na osnovi kojih se utvrđuju različiti oblici veza koji su dovoljni za kažnjivost i čine uvjete pravne odgovornosti, Hart zaključuje kako “reći da je neka osoba pravno odgovorna za protupravno djelo znači ustvrditi da je veza između te osobe i protupravnog djela pravno dovoljna za kažnjivost”.¹⁶ Takve se tvrdnje mogu izreći jedino u mjerodavnom pravnom postupku, što proizlazi iz značenja latinske riječi *respondere*, koja, prema Hartu, nije značila puko odgovaranje na pitanja, već “branjenje od optužbi ili pobijanje optužbi koje su, ako bi bile dokazane, imale za posljedicu podložnost podvrgavanju kazni, pokudi ili nekom drugom nepovoljnom postupku”.¹⁷ Za Harta je to, također, i temeljno značenje pojma pravne odgovornosti.¹⁸

¹³ V. *ibid.*, str. 214. i 215.

¹⁴ S obzirom na to da u ovome radu analiziram isključivo pojam pravne odgovornosti, Hartov pojam moralne odgovornosti-kažnjivosti ispuštam iz daljnjeg razmatranja.

¹⁵ V. H. L. A. Hart, *Changing Conceptions of Responsibility*, u: *Punishment and Responsibility*, str. 196. O pojmu kažnjivosti (podložnosti podvrgavanju sankciji) v. u: N. McCormick, *Rhetoric and the Rule of Law*, Oxford University Press, New York, 2005., str. 76.

¹⁶ H. L. A. Hart, *Postscript: Responsibility and Retribution*, u: *Punishment and Responsibility*, str. 216. - 222.

¹⁷ *Ibid.*, str. 212., bilj. 1. Sumnju u takav Hartov zaključak iznosi T. Honoré, smatrajući da je osnovna ideja odgovornosti utjelovljena u grčkoj riječi *aitios*, koja znači biti uzrok nečemu, s prirodnom posljedicom da se za taj uzrok odgovara, ali ne nužno u sudskom postupku. V. T. Honoré, *Responsibility and Fault*, Hart Publishing, Portland, 1999., str. 125., bilj. 11.

¹⁸ V. H. L. A. Hart, *Postscript: Responsibility and Retribution*, u: *Punishment and Responsibility*, str. 212., bilj. 1.

I na kraju, u četvrtom značenju, pojam odgovornosti kao odgovornosti-ubrojivosti, prema Hartu, označuje sposobnost razumijevanja, zaključivanja i kontrole vlastita ponašanja, tj. “sposobnost razumjeti kakvo ponašanje zahtijevaju pravne norme ili pravila morala, razmišljati i donositi odluke koje se odnose na te zahtjeve, te se ravnati prema donesenim odlukama”.¹⁹

Odnosno, promatramo li odgovornost kao relativan (odnosan) pojam, u smislu odgovaranja *nekomu* za nešto, onda je to, kako navodi J. Gardner, i “sposobnost opravdati se, pružiti razumljivo objašnjenje svojih postupaka, odgovarati za sebe, kao razumno biće”.²⁰ Može se stoga reći da odgovornost-ubrojivost, u pravu, obuhvaća potrebne sposobnosti odgovorne osobe i u vrijeme počinjenja navodno protupravnog djela, kada ona kao razumno biće odgovara na zahtjeve pravnih normi, i u vrijeme vođenja mjerodavnog postupka, kada kao razumno biće odgovara na optužbe koje joj se stavljaju na teret.²¹ U tom se smislu pojam odgovornosti odnosi na klasične pretpostavke ubrojivosti, kao temelja svake vrste odgovornosti, te slučajeve izuzimanja određenih kategorija osoba, kao što su maloljetnici do određene životne dobi ili duševni bolesnici, od podložnosti podvrgavanju kazni.²²

Iz prikaza Hartove klasifikacije značenja pojma odgovornosti razvidno je kako dva njegova značenja (uzročna odgovornost i odgovornost-ubrojivost) pripadaju sferi faktičnosti i čine samo pretpostavke pravne odgovornosti, a druga dva značenja (odgovornost funkcije i pravna odgovornost-kažnjivost) pripadaju sferi normativnosti i sadržaj su pojma pravne odgovornosti kao normativnog pojma. Normativnog, u smislu izražavanja neke vrste uvjetnog ili bezuvjetnog “treba” (eng. *ought*),²³ ali već i zbog same činjenice njegove pripadnosti logičko-semantičkoj strukturi pravne norme.²⁴ U tom smislu, odgovornost funkcije pripada prvom dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme - “Ako Hipoteza *treba* Dispozicija” (npr. Ako je netko roditelj, treba uzdržavati svoje

¹⁹ *Ibid.*, str. 227.

²⁰ J. Gardner, *The Mark of Responsibility*, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 23, No. 2 (2003.), str. 161.

²¹ Tako i R. A. Duff. V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, Ohio State Journal of Criminal Law, Vol. 2, No. 2 (2005.), The Ohio State University Michael E. Moritz College of Law, str. 445. i 446.

²² Tako i W. Lucy. V. W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, str. 63. i 64.

²³ V. N. McCormick, *Rhetoric and the Rule of Law*, str. 76.

²⁴ O normativnim pojmovima v. u: N. Visković, *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 59. - 63.

maloljetno dijete.), a pravna odgovornost-kažnjivost drugom dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme - "Ako Delikt *treba* Sankcija" (npr. Ako roditelj ne uzdržava svoje maloljetno dijete, treba biti kažnjen kaznom zatvora od 3 mjeseca do 5 godina.).²⁵

2. Duffov prikaz pojma pravne odgovornosti

Među mnogim autorima (R. A. Duff, T. M. Scanlon, T. Honoré, S. Perry, P. Cane i dr.) koji su se bavili Hartovom klasifikacijom različitih značenja odgovornosti,²⁶ a u cilju usmjeravanja daljnje analize pojma odgovornosti na njegova normativna značenja, posebno ističem R. A. Duffa.

U sklopu sažetog prikaza odgovornosti,²⁷ koji se ponajprije odnosi na kaznenopravnu odgovornost, ali svojim pristupom poprima općeteorijski predznak, Duff polazi od danas već poznate teze da su osnovne značajke pravne odgovornosti njezina relativnost (odnosnost) i njezina utemeljenost na mjerodavnom (pravnom) postupku.²⁸ Relativnost pravne odgovornosti očituje se u vezi koja se ustanovljuje između odgovorne osobe, objekta za koji je ta osoba odgovorna te tijela kojemu je osoba odgovorna za taj objekt. Ukratko, "biti odgovoran znači biti odgovoran A-u za X".²⁹ Njezina utemeljenost na mjerodavnom (pravnom) postupku proizlazi iz činjenice da pravo značenje odgovornosti nalazimo tek u sklopu postupka u kojemu se pripisuje,³⁰ prihvaća i poriče odgovornost. Stoga,

²⁵ O logičko-semantičkoj strukturi pravne norme v. u: *ibid.*, str. 51. - 59.

²⁶ V. C. Kutz, *Responsibility*, u: *The Oxford Handbook of Jurisprudence & Philosophy of Law*, str. 549.

²⁷ V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 441. - 461.

²⁸ V. *ibid.*, str. 441.

²⁹ *Ibid.*, str. 442. Kritiku teze o relativnosti odgovornosti, s aspekta aristotelovskog objašnjenja odgovornosti - da se kao razumna bića svi želimo pokazati sposobnima i afirmirati svoju osnovnu odgovornost (eng. *basic responsibility*) pa to nužno ne moramo činiti pred nekim određenim "sugovornikom" ili tijelom (npr. sudom), za razliku od hobbsovskog objašnjenja odgovornosti - da kao razumna bića samo želimo izbjeći odgovornost za posljedice (eng. *outcome responsibility*), v. u: J. Gardner, *The Mark of Responsibility*, str. 164. - 166.

³⁰ O pripisivanju (njem. *Zurechnung*, lat. *imputatio*) kao sudu na temelju kojega se netko smatra tvorcem nekog djelovanja v. u: I. Kant, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 24. i 25. O odnosu pripisivanja i odgovornosti, učenju o pripisivanju u djelo kao temelju odgovornosti (*Ohne Zurechnung zur Tat keine Verantwortung*) v. u: K.

smatra Duff, biti odgovoran znači i “(biti podložan) od nekoga biti *smatran* odgovornim u nekom postupku”, a da bi netko došao u položaj da u nekom postupku bude smatran odgovornim, on mora “biti podložan od nekoga biti pozvan da za nešto nekome odgovara”.³¹ U tom se smislu može reći da odgovornost ima i značenje sposobnosti odgovaranja (eng. *answerability*), odnosno sposobnosti braniti se od optužbi koje nam se stavljaju na teret u nekom postupku.³² Sudski postupak, također, može djelovati i kao dodatno sredstvo pritiska na one koji su pozvani odgovarati, kako bi se javno iskazali kao sposobne i odgovorne osobe i na taj način smanjili teret odgovornosti koji bi inače nosili.³³

Poput Harta, i Duff klasificira različita značenja pojma odgovornosti te ističe faktičnost i normativnost određenih značenja. On razlikuje uzročnu odgovornost, kojoj pridaje faktično značenje, te prospektivnu odgovornost (eng. *prospective responsibility*) i retrospektivnu odgovornost (eng. *retrospective responsibility*), kojima pridaje normativno značenje.³⁴

Prospektivnu odgovornost Duff definira kao odgovornost koju netko ima prije nastupa određenog događaja, tj. osobnu odgovornost za obavljanje nekog posla odnosno ispunjenje svojih obveza. Takvu odgovornost, navodi Duff, osobe imaju, primjerice kao prijatelji, roditelji, učitelji i kao ljudska bića.³⁵ To je značenje odgovornosti koje se odnosi na obveze koje ima neka osoba s obzirom na svoju ulogu, tj. koje govori o “sferi” nečije odgovornosti.³⁶ Hart ga naziva odgovornošću funkcije (uloge), a njegova normativnost, kad je riječ o prospektivnoj *pravnoj* odgovornosti, proizlazi iz pripadanja onom dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme koji propisuje pravno poželjno ponašanje adresata. Primjerice, “ako je netko roditelj, treba uzdržavati (ima “odgovornost”, tj. pravnu obvezu uzdržavati) svoje maloljetno dijete”. G. Williams, kao i mnogi drugi, to značenje odgovornosti naziva istoznačnicom za pojam obveze.³⁷ Na takvu učestalu uporabu pojma odgovornosti s pravom

Larenz, *Hegels Zurechnungslehre und der Begriff der objektiven Zurechnung*, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl, Leipzig, 1927., str. 89. - 100.

³¹ R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 442.

³² *V. ibid.*, str. 442. i 446.

³³ V. J. Gardner, *The Mark of Responsibility*, str. 166. - 169.

³⁴ V. C. Kutz, *Responsibility*, u: *The Oxford Handbook of Jurisprudence & Philosophy of Law*, str. 549.

³⁵ V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 443.

³⁶ V. G. Williams, *Responsibility*, u: *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, str. 3.

³⁷ *V. ibid.*, str. 6.

upozorava N. Visković, koji smatra da bi trebalo izbjegavati dvoznačnost, “po kojoj bi *odgovornost* bila i obveza i podložnost sankciji zbog neizvršenja obveza (delikta)”.³⁸

Druga normativna vrsta odgovornosti, prema Duffu, odgovornost je koju netko ima nakon nastupa događaja za koji može biti pozvan odgovarati zbog toga što je nešto učinio ili propustio učiniti. To značenje Duff naziva retrospektivnom odgovornošću. Kao primjer retrospektivne odgovornosti Duff navodi kaznenu odgovornost. Netko može biti kazneno odgovoran, tj. u kaznenom postupku biti smatran odgovornim, tek nakon nastupa određenog događaja, odnosno počinjenog kaznenog djela.³⁹ Williams tu vrstu odgovornosti također naziva retrospektivnom, no ispravno dodaje da, uz smatranje nekoga odgovornim za počinjeno djelo, ona obično uključuje i (moralni ili) pravni sud o odgovornoj osobi, koji je oslikava kao osobu podložnu podvrgavanju različitim posljedicama.⁴⁰ Normativnost retrospektivne pravne odgovornosti proizlazi iz njezina pripadanja onom dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme koji propisuje pravne posljedice koje treba primijeniti prema onima koji ne postupaju u skladu sa zahtijevanim pravno poželjnim ponašanjem. Nastavljajući se na prethodni primjer o uzdržavanju, taj bi dio pravne norme glasio: “Ako roditelj ne uzdržava svoje maloljetno dijete, treba biti kažnjen kaznom zatvora od 3 mjeseca do 5 godina.”

Prospektivna i retrospektivna odgovornost usko su povezane. Naime, prospektivna odgovornost osnova je utvrđivanja retrospektivne odgovornosti, a retrospektivna odgovornost, smatra Duff, neki puta za posljedicu ima nastanak nove prospektivne odgovornosti.⁴¹ Tako, primjerice, roditelja smatramo retrospektivno odgovornim za neuzdržavanje djeteta samo ako je njegova prospektivna odgovornost (tj. pravna obveza) bila uzdržavati dijete. S druge strane, ako se za nekoga u mjerodavnom postupku utvrdi da je retrospektivno odgovoran te stoga podložan podvrgavanju sankciji, on će možda steći novu prospektivnu odgovornost (tj. pravnu obvezu), npr. platiti novčanu kaznu.⁴²

³⁸ V. N. Visković, *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb, 2006., str. 168., bilj. 100.

³⁹ V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 443.

⁴⁰ V. G. Williams, *Responsibility*, u: The Internet Encyclopedia of Philosophy, str. 5.

⁴¹ V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 443.

⁴² V. *ibid.* Tako i Cane. V. P. Cane, *Responsibility in Law and Morality*, str. 44. Slično i M. Dika, koji novčanu kaznu smatra svojevršnom imovinskopravnom obvezom osuđenika te je naziva posrednom sankcijom jer će mjere prisile prema osuđeniku biti određene tek ako on dobrovoljno, u određenom roku, ne ispuni svoju obvezu. V. M. Dika, *Pravo na*

Naposljetku, Duff posebno naglašava potrebu razlikovanja pravne odgovornosti (eng. *responsibility*) od podložnosti podvrgavanju sankciji (eng. *liability*), kako bi se izbjegle nejasnoće koje proizlaze iz njihova poistovjećivanja. Naime, netko može prihvatiti odgovornost za djelo koje mu se u kaznenom postupku stavlja na teret, ali istodobno izbjeći položaj podložnosti podvrgavanju sankciji dokazavši da je to djelo počinio u nužnoj obrani.⁴³ Utoliko se Duffovo shvaćanje pravne odgovornosti bitno razlikuje od onoga koje je iznio Hart, koji podložnost podvrgavanju sankciji smatra temeljnim značenjem pravne odgovornosti.

3. Kelsenovo shvaćanje pojma pravne odgovornosti

U skladu sa svojom normativističkom teorijom prava, znameniti austrijski pravni teoretičar H. Kelsen pravnu odgovornost definira kao položaj osobe protiv koje je, zbog počinjenog delikta, uperena sankcija. "Osoba protiv koje je uperena posljedica nepravna *odgovara* za to nepravno, jest za nj pravno *odgovorna*."⁴⁴ S obzirom na vrijednost s kojom odgovara, ona za počinjeni delikt može odgovarati svojom osobom ili svojom imovinom.⁴⁵ S obzirom, pak, na ponašanje za koje odgovara, prema Kelsenu, ona pravno može odgovarati, kako za vlastiti delikt (vlastita odgovornost), tako i za delikt koji je počinila neka druga osoba, koja je s osobom protiv koje je uperena sankcija u nekom odnosu

tužbu, PF u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 192. i M. Dika, *Građansko ovršno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 15. Novčanu kaznu pravnom obvezom naziva i J. Raz. V. J. Raz, *Practical Reason and Norms*, Oxford University Press, New York, 2002., str. 157. Međutim, nazivajući novčanu kaznu pravnom obvezom, prospektivnom odgovornošću i sankcijom, iznova se stvara problem miješanja pojedinih pravnih pojmova. Sankcija je ponajprije "neumoljivo nametanje" koje provodi subjekt sankcije prema pravno odgovornoj osobi zbog toga što je počinila delikt. Neke sankcije, kao novčana kazna, naizgled imaju sve bitne značajke pravne obveze, no od pravne se obveze razlikuju po tome što su reakcija prava na počinjeni delikt, sadržajno različite od povrijeđene pravne obveze i neumoljivo nametnute od subjekta sankcije pravno odgovornoj osobi.

⁴³ V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 443. i 454. O ispričavajućim i opravdavajućim razlozima, kojima potvrđujemo svoju osnovnu odgovornost, ali nastojimo izbjeći pravne posljedice *v. u:* J. Gardner, *The Mark of Responsibility*, str. 157. - 161.

⁴⁴ H. Kelsen, *Čista teorija prava*, str. 103.

⁴⁵ *V. ibid.*, str. 104.

koji je odredio pravni poredak (odgovornost za drugoga).⁴⁶ Naime, dok netko može biti pravno obvezan samo na vlastito ponašanje, smatra Kelsen, ali ne i na tuđe ponašanje, on može odgovarati, kako za svoje, tako i za ponašanje nekog drugoga.⁴⁷ Dakako, ponašanje na koje je netko *pravno obvezan* može biti samo ponašanje sukladno pravu, a ponašanje za koje netko *odgovara* uvijek je protupravno ponašanje.⁴⁸ U tom su smislu i pravna obveza, koja pripada dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme "Ako Hipoteza *treba* Dispozicija", i pravna odgovornost, koja pripada dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme "Ako Delikt *treba* Sankcija", normativni pojmovi. Stoga je, zaključuje Kelsen, pravna odgovornost "odnos osobe, protiv koje je uperena mjera prisile (sankcija, *pr.a.*), prema deliktu koji je počinila ona ili neka druga osoba".⁴⁹ Dakle, pravna odgovornost bi, primjerice, bila odnos osobe X, protiv koje je uperena kazna zatvora, prema kaznenom djelu ubojstva koje je ona počinila. Drugim riječima, može se reći da i Kelsen pravnoj odgovornosti pridaje ono značenje koje ponajprije podrazumijeva položaj pravnog subjekta podložnoga podvrgavanju sankciji zbog njegove veze s počinjenim deliktom.

4. Shvaćanje pojma pravne odgovornosti u suvremenoj hrvatskoj općoj teoriji prava

U suvremenoj hrvatskoj općoj teoriji prava o pravnoj se odgovornost uglavnom raspravlja u sklopu udžbeničke literature (Perić, Visković, Miličić, Vrban).⁵⁰ U nastavku općeteorijske analize pravne odgovornosti izlažem gledišta trojice hrvatskih teoretičara prava: B. Perića, N. Viskovića i V. Miličića.

⁴⁶ V. *ibid.*, str. 103.

⁴⁷ V. *ibid.*, str. 104.

⁴⁸ V. *ibid.*, str. 103.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 106.

⁵⁰ V. B. Perić, *Struktura prava*, Informator, Zagreb, 1994., str. 35. - 37. i 44. - 48., N. Visković, *Teorija države i prava*, str. 168. - 171., V. Miličić, *Opća teorija prava i države*, vlastita naklada, Zagreb, 2003., str. 217. - 227. i D. Vrban, *Država i pravo*, str. 272. - 281. Iznimka je znanstveni rad I. Padjena o razlikama između građanske, kaznene, disciplinske i političke odgovornosti, kojim, pak, nije obrađen opći pojam pravne odgovornosti. V. I. Padjen, *Struktura pravne političke odgovornosti*, Naše teme, Zagreb, 1989., 33 (5), str. 1152. - 1154. Podrobnu analizu različitih vrsta pravne odgovornosti v. i u: I. Padjen, *Uvod u (javno) pravo: pregled nastavnog gradiva*, 1. dio, 1. privremeno izdanje, 2006., str. 1. - 8.

B. Perić pravnu odgovornost razlaže u sklopu učenja o pravnoj normi, u poglavljima “Protupravnost i pravna odgovornost” te “Pravna odgovornost i svrhe kažnjavanja”, pa se može reći da pravnu odgovornost ponajprije postavlja u položaj normativne veze između delikta i sankcije.⁵¹ Prema Periću, pravna odgovornost je “odgovornost za vlastito ili tuđe ponašanje pred organima pravnog poretka (države)”.⁵² U toj Perićevoj definiciji jasno se razaznaju dvije osnovne značajke pravne odgovornosti: relativnost (odnos između osobe, određenog ponašanja i tijela pravnog poretka) i utemeljenost na mjerodavnom postupku (odgovaranje pred tijelom pravnog poretka). Vidljiva je i podjela na vlastitu odgovornost (odgovornost za vlastito ponašanje) i odgovornost za drugoga (odgovornost za tuđe ponašanje). Iako ne ističe za kakvo ponašanje osoba može biti odgovorna, jasno je da je riječ o protupravnom ponašanju jer je za Perića pravna odgovornost osnova kažnjavanja.⁵³ To, napokon, proizlazi i iz naslova poglavlja (*Protupravnost i pravna odgovornost, Pravna odgovornost i svrhe kažnjavanja*) u kojima Perić razlaže pojam pravne odgovornosti. Perić, za razliku od Kelsena i Harta, definicijom pravne odgovornosti ne obuhvaća i položaj podložnosti pravno odgovorne osobe podvrgavanju sankciji. Ipak, kako u svojoj analizi političke odgovornosti utvrđuje da suvereni organ može biti politički odgovoran jer kršenjem ustavnih propisa može izazvati negativne političke posljedice, čini se kako i Perić, iako ne izrijeком, položaj podložnosti podvrgavanju sankciji (negativnoj posljedici počinjenoga protupravnog djela) smatra sastavnim dijelom pojma odgovornosti, pa i pravne odgovornosti.⁵⁴

N. Visković, kao i Perić, pravnu odgovornost razlaže u sklopu učenja o pravnoj normi te joj pridaje značenje normativne veze između delikta i sankcije.⁵⁵ Prema Viskovićevoj definiciji, pravna odgovornost je “pravni položaj subjekta koji je učinio delikt, tj. koji je učinio protupravnu radnju s krivnjom (ili, u spomenutim slučajevima objektivne odgovornosti, bez krivnje), i koji zbog toga treba biti kažnjen onako kako određuje sankcija pravne norme”.⁵⁶ Visković, dakle, pravnu odgovornost definira kao položaj podložnosti odgovorne osobe podvrgavanju sankciji (“kažnjivost”⁵⁷) te je shvaća isključivo kao tzv.

⁵¹ V. B. Perić, *Struktura prava*, str. 35. - 37. i 44. - 48.

⁵² *Ibid.*, str. 44.

⁵³ *V. ibid.*, str. 37.

⁵⁴ *V. ibid.*, str. 38.

⁵⁵ V. N. Visković, *Teorija države i prava*, str. 168.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*, str. 165.

retrospektivnu odgovornost, tj. odgovornost nakon počinjenja protupravnog djela.⁵⁸ Problematika odgovornosti, kaže Visković, sadržana je u pitanjima: “tko i u kojim uvjetima treba da bude pravno sankcioniran zbog ponašanja kojim se ne ostvaruje ili krši pravna obveza?”⁵⁹ Uz to, Visković posebno naglašava kako je razvijenoj pravnoj kulturi svojstveno da se pravna odgovornost može utvrditi samo u mjerodavnom pravnom postupku, tj. da pravna odgovornost neke osobe ne postoji prije nego što nadležno tijelo pravomoćno utvrdi da je ona počinila delikt.⁶⁰

V. Miličić o pravnoj odgovornosti raspravlja u sklopu izlaganja dogmatske (normativne) teorije o pravu, i to unutar učenja o pravnom odnosu.⁶¹ Naime, Miličić pravnu odgovornost (uz prisilu) shvaća kao moguću sastavnicu općega pravnog odnosa, kojemu su redovite dogmatske sastavnice: pravni subjekti, pravni objekti, subjektivna prava i pravne obveze.⁶² Pravna odgovornost samo je moguća sastavnica pravnog odnosa jer se ona (kao i prisila) aktivira tek u slučaju povrjede pravne obveze kao redovite sastavnice pravnog odnosa.⁶³ Pravnu odgovornost Miličić shvaća kao “misaono-jezično uobličenje, u odredbama općega pravnog pravila, mogućih zbiljskih odgovornosti osoba u pravu, obveznika (ali i ovlaštenika) u pravnom odnosu, s obzirom na neki predmet, predmete u pravu”.⁶⁴ Iz navedenoga je shvaćanja razvidno da je riječ o dogmatsko-pravnom određivanju pojma. Miličić, nadalje, ističe da je pravna odgovornost, odgovornost podredna izvornoj, ćudorednoj odgovornosti, uvijek odgovornost za protupravno ponašanje te da njezino uspostavljanje i oživotvorenje nastupa retrospektivno (*ex post facto*), tj. “nakon što je neka vrijednost dijelom ugrožena ili u potpunosti izgubljena, uništena”.⁶⁵ Dakako,

⁵⁸ Tako i R. D. Lukić i B. P. Košutić. „Podložnost prekršitelja dispozicije sankciji naziva se *pravnom odgovornošću*. Prekršitelj dispozicije odgovara za prekršaj, tj. podložan je sankciji.“ R. D. Lukić - B. P. Košutić, *Uvod u pravo*, PF Univerziteta u Beogradu i JP “Službeni glasnik”, Beograd, 2007., str. 138.

⁵⁹ N. Visković, *Pojam prava*, PF u Splitu, Split, 1976., str. 181.

⁶⁰ V. N. Visković, *Teorija države i prava*, str. 168.

⁶¹ Pojam pravne odgovornosti Miličić, pak, gradi na načelu slobode i načelu odgovornosti, koja izlaže u sklopu aksiološke teorije o pravu. O načelu slobode i načelu odgovornosti v. u: V. Miličić, *Opća teorija prava i države*, str. 92. - 94. Sukladno tome, *sloboda* je za Miličića „nulta pretpostavka odgovornosti“. V. *ibid.*, str. 218.

⁶² V. *ibid.*, str. 191.

⁶³ V. *ibid.*, str. 214.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 218.

⁶⁵ V. *ibid.*, str. 220., 223. i 224.

pravna odgovornost, kao posljedica povrede neke pravne obveze, uspostavlja se i oživotvoruje u mjerodavnom pravnom postupku.⁶⁶ Suprotno od teoretičara koji pravnu odgovornost shvaćaju kao položaj podločnosti podvrgavanju sankciji (ili “kažnjivost”), Miličić takvo poistovjećivanje pravne odgovornosti i “kažnjivosti” smatra neodrživim jer je “kažnjivost” nedvojbeno tek posljedica pravne odgovornosti.⁶⁷

5. Osnovne značajke pojma pravne odgovornosti

Nakon sažetog prikaza shvaćanja pojma pravne odgovornosti sa stajališta opće teorije i filozofije prava, moguće je odrediti osnovne značajke analiziranog pojma. Prvo, pravna je odgovornost, kao što su to i pravna obveza, subjektivno pravo, delikt ili sankcija, normativan pojam. Njezina se normativnost očituje u pripadanju dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme “Ako Delikt *treba* Sankcija”. Drugo, ona je relativna (odnosna) jer stvara nužnu vezu (odnos) između odgovorne osobe, objekta za koji se odgovara i tijela kojemu se odgovara. Treće, pravna odgovornost nije preegzistentna, već se njezino postojanje uvijek utvrđuje u mjerodavnom pravnom postupku, u kojemu tijelo koje vodi postupak pripisuje pravnu odgovornost osobi koja je počinila djelo za koje se tereti. Četvrto, ona je uvijek odgovornost za vlastito ponašanje.⁶⁸ Iako je uobičajeno govoriti o odgovornosti za drugoga (npr. odgovornost roditelja za svoje maloljetno dijete, odgovornost skrbnika za duševno bolesnog šticećenika, odgovornost poslodavca za radnike), smatram da osoba može biti samo u obvezi zbog tuđeg ponašanja (npr. umjesto drugoga biti obvezna popraviti štetu), ali ne i odgovorna za tuđe ponašanje. Štoviše, i u sklopu pravnog instituta tzv. odgovornosti za drugoga najčešće je riječ upravo o vlastitom propuštanju „odgovorne“ osobe (npr. propuštanju nadzora nad drugim) ili o lošem odgoju drugoga, dakle o odgovornosti za svoje vlastito ponašanje zbog kojega se šteta može pripisati krivnji „odgovorne“ osobe. S druge strane, u onim slučajevima

⁶⁶ V. *ibid.*, str. 246. - 248. i V. Miličić, *Metodologija prava - Nomotehnika*, Sveučilišna tiskara i Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 129. - 132.

⁶⁷ V. V. Miličić, *Opća teorija prava i države*, str. 223.

⁶⁸ Suprotno, pozivajući se na analogiju s moralnom odgovornošću za drugoga, smatra T. Honoré. V. T. Honoré, *Responsibility and Fault*, str. 126. - 128.

tzv. odgovornosti za drugoga u kojima nema vlastitog ponašanja „odgovorne“ osobe (npr. „odgovornost“ osiguratelja za štetu koju je prouzročio osiguranik), „odgovorna“ osoba je samo u obvezi zbog tuđeg ponašanja (npr. osiguratelj je pravno obvezan popraviti štetu koju je prouzročio njegov osiguranik), a nije i odgovorna za tuđe ponašanje.⁶⁹ Peto, pravna je odgovornost, za razliku od moralne odgovornosti, uvijek odgovornost za „loše“ ponašanje. Naime, dok i moralna i pravna odgovornost imaju funkciju pripisivanja određenog ponašanja odgovornoj osobi, moralna se odgovornost bavi pripisivanjem i dobrih i loših ponašanja, a pravna odgovornost samo pripisivanjem ponašanja koja su u normativnom smislu loša, tj. protupravna.⁷⁰ Šesto, s obzirom na to da se pravno odgovara za protupravno ponašanje, pravna odgovornost nužno je retrospektivna, tj. moguće utvrđivanje pravne odgovornosti uvijek se događa nakon počinjenoga protupravnog djela, kada se, uz smatranje nekoga odgovornim za počinjeno protupravno djelo, izriče i pravni sud o odgovornoj osobi, koji je oslikava kao osobu prema kojoj treba primijeniti sankciju. I sedmo, kako je pravna odgovornost nužni uvjet primjene sankcije, svojevrsni *vinculum iuris* između delinkventa i sankcije,⁷¹ ona u normativnom smislu predstavlja pravni položaj podložnosti odgovorne osobe podvrgavanju sankciji. Naime, iako je točno upozorenje kako pojmove pravne odgovornosti i kažnjivosti (podložnosti podvrgavanju sankciji) ne bi trebalo poistovjećivati jer je kažnjivost samo posljedica pravne odgovornosti (Miličić); odnosno, da se sankcija, unatoč prihvaćenoj odgovornosti, može izbjeći dokazivanjem ispričavajućih ili opravdavajućih razloga (Duff), to upozorenje vrijedi samo ako se o pojmu kažnjivosti govori u faktičnom smislu. S obzirom na to da je pravna odgovornost uvijek odgovornost za protupravno ponašanje zbog kojega odgovorna osoba „*treba biti kažnjena*“, a ne „*jest kažnjena*“, pravna odgovornost u normativnom smislu, dakako, podrazumijeva i položaj podložnosti podvrgavanju sankciji.

⁶⁹ Zahvaljujem na ovoj primjedbi prof. dr. sc. J. Metelku. Podrobnije o odgovornosti za drugoga v. u: P. Klarić - M. Vedriš, *Građansko pravo*, str. 622. - 625.

⁷⁰ Tako i W. Lucy. V. W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, str. 47.

⁷¹ Tako i J. W. Salmond. V. J. W. Salmond, *Jurisprudence*, Sweet and Maxwell, London, 1947., str. 364.

III. ODGOVORNOST ZA ŠTETU - PRAVNA ODGOVORNOST?

1. Prikaz uobičajenog shvaćanja odgovornosti za štetu

Odgovornost za štetu uobičajeno se smatra jednom od vrsta građanskopravne odgovornosti. Ipak, izraz građanskopravna odgovornost najčešće se upotrebljuje upravo za označivanje odgovornosti za počinjenu štetu, pri čemu odgovornost podrazumijeva obvezu popravljivanja štete. Čini se da je shvaćanje odgovornosti za štetu kao obveze popravljivanja štete i najraširenije shvaćanje.⁷² Pri tome, smatra P. Klarić, obvezu popravljivanja štete ne treba shvatiti kao samo jedan od elemenata pravnog odnosa (uz pravne subjekte, subjektivno pravo i pravni objekt), već kao obveznopravni odnos odgovornosti za štetu, u kojemu je jedna strana dužna popraviti prouzročenu štetu drugoj strani, a druga je ovlaštena od prve zahtijevati to popravljivanje.⁷³

U temeljima pravnog instituta odgovornosti za štetu načelo je zabrane prouzročenja štete (lat. *neminem laedere*), kao jedno od osnovnih načela obveznog prava. To načelo uspostavlja opću dužnost suzdržavanja od postupaka kojima se drugome nanosi šteta umanjujući njegovu imovinu, sprječavajući njezino povećanje ili povrjeđujući neko njegovo neimovinsko dobro, tj. povrjeđujući njegova subjektivna imovinska ili neimovinska prava.⁷⁴ Onaj tko povrijedi tu opću dužnost ustanovljenu načelom zabrane prouzročenja štete, smatra se, protupravno se ponaša, čini delikt i zbog toga treba odgovarati za štetu koju je prouzročio.⁷⁵ Budući da se u građanskom pravu odgovara za štetu koja je posljedica određene (štetne) radnje, o odgovornosti za štetu govori se kao o obliku odgovornosti za posljedicu (eng. *outcome responsibility*), za razliku od kaznenog prava, za koje je karakteristična odgovornost za radnju.⁷⁶ Slijedom

⁷² V. S. Cigoj, *Građanska odgovornost*, str. 399. i P. Klarić, *Odštetno pravo*, str. 165.

⁷³ V. P. Klarić, *Odštetno pravo*, str. 165. i 166, *Pravni leksikon*, str. 905. i W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, str. 258.

⁷⁴ V. P. Klarić - M. Vedriš, *Građansko pravo*, str. 381. i N. MacCormick, *Institutions of Law*, str. 232.

⁷⁵ V. *Pravni leksikon*, str. 897.

⁷⁶ V. C. Kutz, *Responsibility*, u: *The Oxford Handbook of Jurisprudence & Philosophy of Law*, str. 580. i P. Cane, *Responsibility in Law and Morality*, str. 49. - 53. O odgovornosti za posljedicu kao temeljnoj odgovornosti, podvrste koje su i moralna i pravna odgovornost, v. u: T. Honoré, *Responsibility and Fault*, str. 14. - 40. O odgovornosti za posljedicu u građanskom pravu v. u: W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, str. 53. - 60.

iznesenog shvaćanja, sankcijom za navedeni delikt proglašava se onda obveza popravljnja prouzročene štete.⁷⁷ U anglosaksonskim pravnim sustavima ta se obveza promatra kroz prizmu ostvarivanja subjektivnih prava pravozaštitnim sredstvom (eng. *remedy*) u mjerodavnom postupku, pa se sankcijom, u slučaju prouzročenja štete, smatra sudska odluka kojom se utvrđuje tuženikova (štetnikova) obveza platiti naknadu štete (eng. *court order to pay damages*).⁷⁸ Građansko (materijalno) pravo to iskazuje tako da uz svaki postupak nanošenja štete veže postanak (izvanugovornoga) obveznopravnog odnosa odgovornosti za štetu.⁷⁹ To je pravni odnos u kojemu se s jedne strane nalazi oštećenik, sa svojim subjektivnim pravom da mu se nanese šteta popravi, a s druge strane štetnik, sa svojom korelativnom pravnom obvezom da popravi štetu koju je nanio oštećeniku.⁸⁰

Pravna osnova obveznopravnog odnosa odgovornosti za štetu, prema Klariću, pravna je norma (tj. dispozicija pravne norme) kojom se nalaže dužnost popravljnja nanese štete.⁸¹ Njegova činjenična osnova, smatra Klarić, skup je pravno relevantnih činjenica koje su hipotezom pravne norme predviđene kao pretpostavke nastanka, promjene i prestanka obveznopravnog odnosa odgovornosti za štetu. Te su pretpostavke, primjerice, subjekti odgovornosti, štetna radnja, šteta, uzročna veza, krivnja itd.⁸²

Glavna funkcija izvanugovornih obveznopravnih odnosa općenito, pa onda i odnosa odgovornosti za štetu, zaštita je imovinskih i neimovinskih dobara

⁷⁷ O shvaćanju obveze popravljnja štete kao vrste građanskopravne sankcije i kritici tog shvaćanja v. u: L. Burazin, *Sredstva ovrhe kao vrsta građanskopravne sankcije (sa stajališta opće teorije i filozofije prava)*. Da je obveza popravljnja štete sankcija, smatra i J. Raz. V. J. Raz, *Practical Reason and Norm*, str. 157.

⁷⁸ V. A. Burrows, *Remedies for Torts and Breach of Contract*, Oxford University Press, New York, 2004., str. 1. i 2., R. S. Summers, *Form and Function in a Legal System*, Cambridge University Press, New York, 2006., str. 295. - 302., W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, str. 47. i M. R. Reiff, *Punishment, Compensation, and Law*, Cambridge University Press, New York, 2005., str. 40. - 44.

⁷⁹ V. P. Klarić - M. Vedriš, *Građansko pravo*, str. 583. i M. Vuković, *Obvezno pravo*, str. 2.

⁸⁰ V. W. N. Hohfeld, *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, str. 80. i 81.

⁸¹ V. P. Klarić, *Odštetno pravo*, str. 166. i 167. Klarić navodi da se pravna osnova odgovornosti za štetu, u logičko-semantičkoj strukturi pravne norme, podudara s dispozicijom ili sankcijom norme. Ipak, iz analize koju provodim u nastavku proizlazi da pravna osnova odgovornosti za štetu pripada samo dispoziciji pravne norme.

⁸² V. *ibid.*, str. 167.

pravnih subjekata, tj. već postojećih pravnih odnosa.⁸³ Pravnim normama kojima se uređuje popravljjanje nanesene štete primarna je svrha oštećenika dovesti u onaj položaj u kojemu bi bio da šteta nije počinjena.⁸⁴ Može se stoga reći da je normativna osnova odštetnog prava postizanje tzv. korektivne (ispravljačke) pravednosti (lat. *iustitia correctiva*)⁸⁵, koja se odnosi na pravične uvjete ispravljanja neprava i ponovnu uspostavu stanja prije počinjenog delikta.⁸⁶

2. Kritika uobičajenog shvaćanja odgovornosti za štetu

Na temelju ustanovljenih osnovnih značajki općeg pojma pravne odgovornosti, a polazeći od teze o sredstvima ovrhe kao o vrsti građanskopravne sankcije, valja sada pristupiti analizi izloženoga uobičajenog shvaćanja pojma odgovornosti za štetu kao pravnog odnosa odgovornosti za štetu i jedne vrste pravne odgovornosti (građanskopravne) te ispitati je li odgovornost za štetu uistinu jedna od vrsta pravne odgovornosti.

Pravna odgovornost normativan je pojam zbog položaja unutar logičko-semantičke strukture opće pravne norme. U tom smislu i pravni institut od-

⁸³ V. P. Klarić - M. Vedriš, *Gradansko pravo*, str. 377., 378., 581. i 583., M. Vuković, *Obvezno pravo*, str. 59. i 71. i M. Vedriš, *Osnove imovinskog prava*, str. 295. O pravilima o odgovornosti (eng. *liability rules*) kao jednome od načina zaštite subjektivnih prava (uz pravila o vlasništvu i pravila o neotuđivosti) v. u: G. Calabresi - A. D. Melamed, *Property Rules, Liability Rules, and Inalienability: One View of the Cathedral*, u: *Philosophy of Law*, urednik B. H. Bix, Volume III, Routledge, New York, 2006., str. 203. - 240.

⁸⁴ Osim reparatorne (kompenzacijske), norme o popravljjanju nanesene štete imaju i preventivnu, a u nekim pravnim poretcima i penalnu funkciju. V. *Pravni leksikon*, str. 906.

⁸⁵ Izvorno, tzv. ispravljačka ili poravnavajuća pravednost (lat. *iustitia correctiva seu commutativa*), koja predstavlja aritmetički razmjer, primjenjiv na području privatnog prava. V. Aristotel, *Nikomahova etika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982., knjiga V., osobito 1131b i 1132a, str. 94. i 95.

⁸⁶ V. R. Avraham - I. Kohler-Hausmann, *Accident Law for Egalitarians*, Legal Theory, 12 (2006.), Cambridge University Press, USA, str. 182. i 183. O korektivnoj pravednosti kao normativnoj osnovi građanskog prava, s posebnim naglaskom na odštetno pravo v. u: E. J. Weinrib, *The Idea of Private Law*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts)/London, 1995. O odnosu korektivne pravednosti i odštetnog prava v. i u: J. L. Coleman, *The Practice of Principle*, Oxford University Press, New York, 2001., str. 1. - 63. Podrobnu analizu Weinribova i Colemanova shvaćanja normativne osnove građanskog prava v. u W. Lucy, *Philosophy of Private Law*, str. 268. - 326.

govornosti za štetu, bitan sadržaj kojeg je pravna obveza popravljanja štete, iskazuje svoju normativnost jer pripada dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme koji glasi - ako netko prouzroči štetu, *treba* je popraviti. No, dok pravna odgovornost pripada drugom dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme (Delikt - Sankcija), odgovornost za štetu pripada prvom dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme (Hipoteza - Dispozicija). I relativnost (odnosnost) odgovornosti za štetu neprijeporna je. Međutim, za razliku od pravne odgovornosti, koja podrazumijeva odnos između odgovorne osobe, objekta za koji se odgovara i tijela kojemu se odgovara, u odgovornosti za štetu "odgovorna" osoba u odnosu je (tj. u pravnoj je obvezi popraviti štetu) prema oštećeniku, a ne prema mjerodavnom tijelu. Nadalje, iako se i odgovornost za štetu utvrđuje u mjerodavnom pravnom postupku, obveza popravljanja štete nastaje u trenutku počinjenja štete, pa se u mjerodavnom postupku ne pripisuje konstitutivno kao pravna odgovornost, već se autoritativno samo potvrđuje preegzistentna pravna obveza. Zatim, pravna odgovornost uvijek je odgovornost za vlastito ponašanje. S druge strane, odgovornost za štetu može se pojaviti i u nekim slučajevima tzv. odgovornosti za drugoga u kojima nema vlastitog ponašanja „odgovorne“ osobe, tj. pravnim pravilima može biti propisana pravna obveza "odgovorne" osobe da popravi štetu koju je prouzročila neka druga osoba (npr. obveza poslodavca da popravi štetu koju je prouzročio njegov radnik) ili se takva obveza može ugovoriti (npr. obveza osiguratelja, koja proizlazi iz ugovora o osiguranju od odgovornosti, da popravi štetu koju je počinio njegov osiguranik).⁸⁷ Također, nedvojbeno je ustanovljeno da se pravno odgovara samo za protupravna ponašanja. Međutim, obveznopravni odnos odgovornosti za štetu nastaje i ako netko, primjerice, štetu prouzroči u stanju krajnje nužde, kada je protupravnost ponašanja "odgovorne" osobe isključena. Nadalje, pravna odgovornost nužno je retrospektivna. S druge strane, odgovornost za štetu, čiji je glavni sadržaj pravna obveza popravljanja štete, prospektivna je karaktera jer se odnosi na obveze koje ima "odgovorna" osoba, a koje proizlaze iz njezine uloge štetnika.⁸⁸ I na kraju, dok je normativni sadržaj pravne odgovornosti pravni položaj podložnosti odgovorne osobe

⁸⁷ Prema P. Caneu, najraširenije shvaćanje odgovornosti za drugoga je upravo ono koje takvu odgovornost rezervira isključivo za slučajeve u kojima nema vlastitog ponašanja „odgovorne“ osobe (npr. odgovornost poslodavca za radnika), već se „odgovornost“ „odgovorne“ osobe temelji samo na protupravnom ponašanju drugog. V. P. Cane, *Responsibility in Law and Morality*, str. 175. - 177.

⁸⁸ Slično R. A. Duff. V. R. A. Duff, *Who is Responsible, for What, to Whom?*, str. 443, bilj. 5.

podvrgavanju sankciji, normativni sadržaj odgovornosti za štetu položaj je pravne obvezanosti štetnika da popravi štetu koju je prouzročio.

Nakon provedene analize pravnog instituta odgovornosti za štetu razvidno je da uobičajeno shvaćanje odgovornosti za štetu nema bitna obilježja pravne odgovornosti te se stoga o odgovornosti za štetu ne može govoriti kao o vrsti pravne odgovornosti. Pravni institut odgovornosti za štetu upravo je onakav kakvim ga se uobičajeno i definira - obveznopravni odnos između štetnika i oštećenika, u kojemu štetnik ima pravnu obvezu popraviti štetu oštećeniku, a oštećenik subjektivno pravo od štetnika zahtijevati popravljavanje nanesene mu štete.

Sumnju u bezuvjetno pridavanje značenja pravne odgovornosti pravnom institutu odgovornosti za štetu izrazila su i dvojica ruskih pravnih teoretičara, N. S. Malein i S. N. Bratus. Malein, primjerice, obilježje odgovornosti za štetu priznaje samo subjektivnoj odgovornosti (odgovornosti prema kriteriju krivnje). Kad se krivnja ne traži kao pretpostavka odgovornosti, smatra Malein, nema odgovornosti, već postoji samo pravna obveza naknade štete.⁸⁹ Bratus, pak, ide i korak dalje. Polazeći od shvaćanja pravne odgovornosti kao realizacije pravom predviđene sankcije putem suda, on smatra da odgovornosti nema dokle god se obveza popravljavanja štete može ispuniti dobrovoljno. Stoga se, kaže Bratus, odgovornost za štetu pojavljuje tek nakon izostanka dobrovoljnog ispunjenja obveze popravljavanja štete, kad zbog toga dođe do njezina prisilnog ostvarenja uz posredovanje mjerodavnih državnih tijela.⁹⁰

Na temelju izloženoga čini se kako bi, u cilju izbjegavanja miješanja temeljnih pravnih pojmova, za pravni institut "odgovornosti za štetu" primjereniji naziv bio obveznopravni odnos popravljavanja štete, naglašavajući tako istodobno bitni sadržaj i osnovnu svrhu navedenoga pravnog odnosa.

IV. PRAVNA ODGOVORNOST U SLUČAJU PROUZROČENJA ŠTETE

1. Ustanovljenje normativnog sadržaja

Svaka povrjeda pravne obveze nije ujedno i krajnje činjenično stanje neprava (delikt), na koje pravo reagira neposredno namećući sankciju (kaznu, sredstva

⁸⁹ V. N. S. Malein, *Vina - neobhodimoe uslovie imuščestvennoi otvetstvennosti*, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, Moskva, 2 (1971.), str. 28. - 35. i P. Klarić, *Odštetno pravo*, str. 64. i 65.

⁹⁰ V. S. N. Bratus, *Spornie voprosi teorii juridičeskoj otvetstvennosti*, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, Moskva, 4 (1973.), str. 27. - 35. i P. Klarić, *Odštetno pravo*, str. 65.

ovrhe, lišavanje prava itd.). Naime, osim neposrednim nametanjem sankcije, kao jednom vrstom reakcije prava na povrjedu pravne obveze, pravo se služi još jednim mehanizmom.⁹¹ Katkad na povrjedu pravne obveze (tzv. izvorne ili glavne pravne obveze) pravo najprije reagira nametanjem nove pravne obveze (tzv. izvedene ili dodatne pravne obveze).⁹² Tek povrjeda te dodatne pravne obveze dovodi do utvrđivanja nečije pravne odgovornosti te izaziva potrebu za sankcijom.⁹³

Činjenicu da svaka povrjeda pravne obveze nije popraćena sankcijom neki teoretičari objašnjavaju naravi odnosa pravnih obveza i sankcija. G. Lamond, primjerice, smatra da je taj odnos opravdavajuće, a ne konstitutivne naravi. Povrjeda pravne obveze razlog je ili opravdanje za nametanje sankcije, kaže Lamond, a hoće li sankcija biti nametnuta za neku povrjedu, ovisi o načelima propisivanja sankcija u pojedinom pravnom sustavu.⁹⁴

Da svaka povrjeda pravne obveze ne mora nužno za posljedicu imati sankciju, proizlazi iz još najmanje dva razloga. Prvi je narav grane prava kojom je uređen mehanizam reakcije na povrjedu pravne obveze, a drugi funkcija te grane prava. U analiziranom slučaju prouzročenja štete (građansko) pravo se, primarno, služi upravo mehanizmom nametanja dodatnih pravnih obveza, a ne neposrednim sankcioniranjem.⁹⁵ Na povrjedu obveze nečinjenja štete, kao

⁹¹ Postoje, dakako, i slučajevi kada pravo ne reagira na povrjedu pravne obveze (npr. zbog imuniteta). V. J. Raz, *The Concept of a Legal System*, Clarendon Press, Oxford, 2003., str. 152. - 154., 185., 186. i J. Raz, *Practical Reason and Norms*, str. 157. i 158.

⁹² V. V. Miličić, *Opća teorija prava i države*, str. 214., H. Kelsen, *Opšta teorija prava i države*, str. 143., H. Kelsen, *Čista teorija prava*, str. 106. i M. Dika, *Građansko ovršno pravo*, str. 14. - 16.

⁹³ Suprotno A. Kocourek. On dodatnu pravnu obvezu naziva sankcionirajućom obvezom, koja se, za razliku od izvorne pravne obveze, ne može povrijediti. Ta sankcionirajuća obveza, prema Kocoureku, jest sankcija. V. A. Kocourek, *Jural Relations*, The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1927., str. 344. i 345.

⁹⁴ V. G. Lamond, *Coercion and the Nature of Law*, Legal Theory, 7 (2001.), Cambridge University Press, USA, str. 53. i 54.

⁹⁵ Dakako, valja pritom dodati da se pravo, uz redovitu uporabu navedenog mehanizma reakcije na povrjedu obveze nečinjenja štete, u nekim slučajevima služi i mehanizmom neposrednog sankcioniranja. Mehanizam neposrednog sankcioniranja primjenjuje se, primjerice, kad prouzročenje štete istodobno predstavlja i kazneno djelo (npr. kazneno djelo uništenja i oštećenja tuđe stvari) jer se prema pravno odgovornoj osobi neposredno nameću kaznenopravne sankcije. Također, do njegove primjene dolazi i kad je riječ o takvom prouzročenju štete koje opravdava osudu štetnika na plaćanje tzv. kažnjavajuće naknade štete (eng. *punitive damages*), koja zapravo predstavlja svojevrsnu „privatnu“ novčanu kaznu.

povrjedu glavne pravne obveze, građansko pravo reagira nametanjem nove, dodatne pravne obveze - obveze popravljanja nanesene štete.⁹⁶ Tek povrjeda te sekundarne pravne obveze, tj. nepopravljanje nanesene štete, predstavlja krajnje činjenično stanje neprava (delikt), čija je posljedica nametanje sankcije u obliku sredstava ovrhe, tj. prisilne pljenidbe i prodaje imovine dužnika koji je propustio dobrovoljno popraviti štetu koju je prouzročio.⁹⁷ Takav mehanizam reakcije građanskog prava ima dva oslonca. Prvi je oslonac dispozitivna narav građanskog prava, koja štetniku omogućuje da ispunjenjem svoje dopunske obveze sam utječe na prestanak obveznopravnog odnosa popravljanja štete ("odgovornosti za štetu") te na taj način, u pravilu, izbjegne primjenu sankcije.⁹⁸ Drugi je oslonac korektivna funkcija građanskog prava, čija je svrha primarno ispraviti nastalo stanje neprava, a ne neposredno kazniti delinkventa.

⁹⁶ Sličan mehanizam reakcije prava zagovaraju i francuski teoretičari prava H. Roland i L. Boyer, poučavajući kako u nekim slučajevima (npr. u slučaju prouzročenja štete) povrjeda pravne obveze stvara subjektivno pravo. Navode da su takav mehanizam osobito osporavali teoretičari javnog prava (prije svega Duguit), tvrdeći kako se iz neprava ne može rađati pravo. Roland i Boyer odbacuju takav prigovor jer smatraju da on proizlazi iz objektivističkog koncepta, koji sustavno zamjenjuje pojam subjektivnog prava pojmom primjene objektivne norme te se zasniva na uzročno-posljedičnom rezoniranju svojstvenom eksplikativnim znanostima, prema kojemu nezakonit čin ne može poslužiti kao stvarateljski uzrok nekom pravu. Za njih je pravo normativna disciplina, primarno usmjerena prema svrsi, tj. odnosu sredstvo - cilj, a ne prema kauzalnosti. Stoga, smatraju Roland i Boyer, gledajući iz perspektive svrhe, nema ničega šokantnoga u nastajanju subjektivnog prava zbog nepoštovanja pravne obveze. Kao primjer navedenog mehanizma navode povrjedu obveze nečinjenja štete iz koje nastaje subjektivno pravo na popravlanje štete, tj. mogućnost njegova ostvarivanja tužbom za popravlanje štete. Ipak, kako oštećenikovo pravo na popravlanje štete (tj. mogućnost njegova ostvarivanja tužbom za popravlanje štete) smatraju sankcijom deliktne situacije prouzročenja štete, čini se da se Roland i Boyer nisu uspjeli previše odmaknuti od klasičnog mehanizma reakcije prava nametanjem sankcije zbog počinjenog delikta. V. H. Roland - L. Boyer, *Introduction au droit*, Litec, Paris, 2003., str. 376. - 384.

⁹⁷ Podrobnu analizu takvog teorijskog koncepta, koji zastupaju i H. Kelsen i M. Dika, v. u: L. Burazin, *Sredstva ovrhe kao vrsta građanskopravne sankcije (sa stajališta opće teorije i filozofije prava)*, str. 821. - 845. P. Jaffey navedeni koncept smatra nezadovoljavajućim. On smatra da je pravo na popravlanje štete odnos moći i odgovornosti (eng. *power-liability relation*), a ne odnos prava i obveze (eng. *right-duty relation*), tek povrjeda kojeg predstavlja delikt. V. P. Jaffey, *Duties and Liabilities in Private Law*, Legal Theory, 12 (2006.), Cambridge University Press, USA, str. 150. i 151.

⁹⁸ Ispunjenjem dopunske pravne obveze štetnik, međutim, ne će uvijek izbjeci neposrednu primjenu sankcije. V. primjere navedene u bilj. 95.

Budući da je pravna obveza popravljanja nanesene štete bitan sadržaj izvanu-govornoga obveznopravnog odnosa popravljanja štete ("odgovornosti za štetu"), može se reći i da građansko pravo na povrjedu obveze nečinjenja štete reagira stvaranjem spomenutoga pravnog odnosa. Taj pravni odnos građansko pravo ustanovljuje radi zaštite već postojećih pravnih odnosa (npr. stvarnopravnih, osobnopravnih, obveznopravnih itd.), štiteći tako imovinska i neimovinska pravna dobra pravnih subjekata, a ne radi sankcioniranja povrjeditelja tih pravnih odnosa (kao u kaznenom pravu). Tek povrjeda mehanizma zaštite već postojećih pravnih odnosa (tj. povrjeda tzv. zaštitnog pravnog odnosa) rezultira sankcioniranjem povrjeditelja tog mehanizma.

Iz toga proizlazi da, uz pravne odnose koji nastaju na temelju činjenica koje su u skladu s pravom, postoje i pravni odnosi koji nastaju na temelju činjenica koje su protivne pravu, ali ne predstavljaju krajnje činjenično stanje neprava (npr. povrjeda izvorne pravne obveze neprouzročenja štete, čija je posljedica izvedena pravna obveza popravljanja štete). Na takvu se podjelu pravnih odnosa stoga ne bi mogao primijeniti zaključak da oni prvi služe kao forma za primjenu dispozicija pravnih normi, a drugi kao forma za primjenu sankcija pravnih normi.⁹⁹ Naime, i jedni i drugi pravni odnosi služe za primjenu dispozicija pravnih normi jer i jedni i drugi mogu biti povrijeđeni i u konačnici izazvati reakciju prava u obliku nametanja, odnosno primjene sankcija pravnih normi.

S druge strane, činjenice koje su protivne pravu, a ujedno predstavljaju i krajnje činjenično stanje neprava (delikt), ne mogu biti osnova nastanka nekoga novoga pravnog odnosa (tzv. kaznenopravnog odnosa).¹⁰⁰ Krajnje činjenično stanje neprava osnova je nastanka pravne odgovornosti. A pravna odgovornost nije jedna od vrsta pravnih odnosa. Pravni odnos i njegova povrjeda logički su *prius* pravne odgovornosti.

U slučaju prouzročenja štete krajnje činjenično stanje neprava u pravilu je povrjeda obveze popravljanja nanesene štete, a sankcija za navedeni delikt sred-

⁹⁹ O podjeli pravnih odnosa s obzirom na strukturu pravne norme v. u: M. Popović, *Osnovna pitanja pravnih odnosa*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 14 (1977.), Split, str. 107.

¹⁰⁰ Suprotno M. Popović, B. Perić i A. Kocourek. V. M. Popović, *Osnovna pitanja pravnih odnosa*, str. 107., B. Perić, *Struktura prava*, str. 52. - 54. i A. Kocourek, *Jural Relations*, str. 284. i 285. Takav zaključak, dakako, utječe na tradicionalno učenje o pravnim činjenicama kao činjenicama koje izazivaju postanak, promjene ili prestanak pravnih odnosa. Prema iznesenom shvaćanju, tradicionalnu definiciju pravnih činjenica valjalo bi upotrijebiti njihovom funkcijom u nastanku pravne odgovornosti, tj. primjeni sankcija.

stva su ovrhe, kojima se obveza popravljivanja nanesene štete prisilno ostvaruje. U skladu s prethodno ustanovljenim obilježjima općeg pojma pravne odgovornosti, moguće je odrediti i normativni sadržaj pravne odgovornosti u analiziranom slučaju prouzročenja štete. Pravna odgovornost u slučaju prouzročenja štete, u normativnom smislu, u pravilu je pravni položaj podložnosti podvrgavanju sredstvima ovrhe (sankcija) osobe koja nije dobrovoljno ispunila svoju obvezu popravljivanja nanesene štete (delikt).

Tako definirana pravna odgovornost u slučaju prouzročenja štete, za razliku od obveznopravnog odnosa popravljivanja štete (“odgovornosti za štetu”), uz navedeni sadržaj, ima i sva ostala nužna obilježja općeg pojma pravne odgovornosti. Ona je normativan pojam jer pripada (drugome) dijelu logičko-semantičke strukture opće pravne norme “Ako Delikt *treba* Sankcija”, tj. “Ako netko ne popravi prouzročenu štetu, bit će podvrgnut sredstvima ovrhe”. Ona je relativna (odnosna) jer stvara nužnu vezu između odgovorne osobe (osobe koja nije dobrovoljno ispunila obvezu popravljivanja štete), objekta za koji se odgovara (delikt nepopravljivanja nanesene štete) i tijela kojemu se odgovara (tijela koje provodi postupak prisilnog ostvarenja obveze popravljivanja nanesene štete). U tom je smislu, primjerice, i osiguratelj pred mjerodavnim tijelom (sudom) odgovoran za neispunjenje vlastite obveze popravljivanja štete, koju je preuzeo ugovorom o osiguranju od odgovornosti zaključenim s osiguranikom (štetnikom), a ne za prouzročenje štete (tj. vlastito ponašanje osiguranika).¹⁰¹ Zatim, njezino se postojanje utvrđuje u mjerodavnom pravnom postupku, u kojemu tijelo koje provodi postupak prisilnog ostvarivanja obveze popravljivanja nanesene štete pripisuje pravnu odgovornost osobi koja navedenu obvezu nije dobrovoljno ispunila i podvrgava je sankciji. Također, ona je uvijek odgovornost za vlastito ponašanje. Odgovorna osoba tereti se za neispunjenje vlastite obveze popravljivanja nanesene štete. To je ponašanje, dakako, nužno protupravno i predstavlja delikt jer se njime povrjeđuje dopunska pravna obveza popravljivanja

¹⁰¹ Pri osiguranju od odgovornosti najjasnije se vidi razlika između pravne obveze i pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete. Naime, osiguratelj ugovorom preuzima pravnu obvezu da će, ako osiguranik prouzroči nekome štetu, on tu štetu popraviti. O ispunjenju te pravne obveze osiguratelj i oštećenik najčešće raspravljaju u mirnom postupku pred tijelima osiguratelja. Ako osiguratelj ospori svoju pravnu obvezu (u osnovi ili visini), oštećenik ima pravo od suda tražiti da autoritativno utvrdi navedenu obvezu osiguratelja. Tek ako osiguratelj ne ispunji dobrovoljno svoju obvezu popravljivanja štete, rješenjem o ovrsci utvrdit će se njegova pravna odgovornost za neispunjenje obveze te će se prema njemu odrediti sankcija u obliku odgovarajućeg sredstva ovrhe.

nanesene štete, na koju povrjedu pravo reagira nametanjem sankcije. I na kraju, pravna odgovornost u slučaju prouzročenja štete nedvojbeno je retrospektivna. Pravna se odgovornost utvrđuje nakon počinjenog delikta nepopravljanja nanesene štete, kada se, uz smatranje osobe odgovornom za počinjeni delikt, o njoj izriče i pravni sud koji je oslikava kao osobu prema kojoj treba primijeniti sredstva prisilnog ostvarenja povrijeđene obveze.

2. Prednosti izloženoga teorijskog shvaćanja

Odricanje značenja pravne odgovornosti obveznopravnom odnosu popravljanja štete (“odgovornosti za štetu”) te ustanovljenje novog sadržaja pravne odgovornosti, krajnjeg činjeničnog stanja neprava i sankcije u slučaju prouzročenja štete, imaju nekoliko mogućih teorijskih prednosti.

Prvo, rješava se problem konfuzije pojmova, koji nastaje zbog uporabe četiriju različitih pravnih pojmova (pravna obveza, pravna odgovornost, pravni odnos i sankcija) za opis iste pravne situacije. U svom se sadržaju jasno razgraničuju: *pravna obveza* popravljanja nanesene štete (kao bitan element *pravnog odnosa* popravljanja štete), *sankcija* u obliku sredstava ovrhe (kao reakcija prava na povrjedu navedene pravne obveze) te *pravna odgovornost* kao pravni položaj podložnosti podvrgavanju sredstvima ovrhe osobe koja nije dobrovoljno ispunila svoju obvezu popravljanja nanesene štete.

Drugo, redefiniranje građanskopravne sankcije u slučaju prouzročenja štete omogućuje jedinstveno definiranje sankcije u pravu kao mjere, sadržajno različite od povrijeđene pravne obveze, koju subjekt sankcije treba neumoljivo nametnuti pravno odgovornoj osobi zbog toga što je počinila delikt.¹⁰² Na taj se način rješava problem postojanja “sankcije” (obveze popravljanja štete) koja je ujedno kao pravna obveza i sastavni element obveznopravnog odnosa popravljanja štete. Naime, čak i kad bismo krajnjim činjeničnim stanjem neprava smatrali povrjedu obveze nečinjenja štete, a sankcijom sadržajno različitu reakciju u obliku obveze popravljanja štete, takva konstrukcija ne bi zadovoljila uvjet neumoljivog nametanja subjekta sankcije pravno odgovornoj osobi jer je pravna

¹⁰² O sankciji u pravu kao “složenoj mreži nejasnih granica”, uz primjedbu da je opća teorija prava razmjerno siromašna u pokušajima definiranja pojma sankcije, v. u: F. Ost - M. van de Kerchove, *De la pyramide au réseau?*, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, Bruxelles, 2002., str. 221. - 263.

obveza popravljavanja štete dio pravnog odnosa, tek povrjedom kojega može doći do ustanovljena nečije odgovornosti i reakcije subjekta sankcije. Također, iako sankcijom ne smatra materijalnopravnu obvezu popravljavanja štete, već odluku suda o popravljaju štete, taj problem ne rješava ni angloameričko pravo jer pri takvom ustanovljenju sankcije nije zadovoljen uvjet da se sadržaj te odluke mora razlikovati od sadržaja povrijeđene pravne obveze (obveze popravljavanja štete).¹⁰³ Može se stoga reći da je u slučaju prouzročenja štete sankcija tek neko određeno sredstvo ovrhe jer se u njemu očituje neumoljivo nametanje subjekta sankcije pravno odgovornoj osobi i da je sadržajno različito od neispunjenje pravne obveze. Naime, dok se pravna obveza popravljavanja nanese štete sastoji u tome da štetnik ili onaj koji je u obvezi za drugoga plati određeni iznos novca oštećeniku, sankcija u obliku sredstava ovrhe sastoji se u tome da netko treći, tj. subjekt sankcije, zaplijeni određenu imovinu odgovorne osobe, unovči je i tako dobivenim iznosom namiri oštećenika.

Treće, otklanja se nemogućnost ustanovljenja protupravnosti kao nužne pretpostavke svake pravne odgovornosti. Naime, i činjenje štete u krajnjoj nuždi rezultira obvezom naknade štete (tj., prema uobičajenom shvaćanju, odgovornošću za štetu), a takvo činjenje štete nije protupravno jer je krajnja nužda jedan od osnovnih razloga isključivanja protupravnosti. S druge strane, prema izloženom teorijskom shvaćanju, pravna odgovornost uvijek je vezana za protupravnost jer je njezina nužna pretpostavka delikt povrjede obveze popravljavanja štete.

Četvrto, izloženim teorijskim shvaćanjem rješava se i aktualno pitanje iz međunarodnog prava, gdje se dio autora zalaže za uvođenje odgovornosti država za štetne posljedice čina koji nisu zabranjeni međunarodnim pravom, tj. odgovornosti za štetu bez protupravnosti!¹⁰⁴ Čini se da je teorijski jednostavnije braniti tezu da u određenim slučajevima država ima pravnu obvezu popraviti štetu, bili ti slučajevi temeljeni na povrjedi neke već postojeće međunarodne obveze ili ne, dakle, bez obzira na postojanje protupravnosti, nego stvarati konstrukciju o odgovornosti država bez protupravnosti. Naime, bez poziva na protupravnost nemoguće je definirati pojam pravne odgovornosti. Protupravnost

¹⁰³ Suprotno A. Kocourek, koji smatra da se sankcija može pojaviti i u obliku ponavljanja sadržaja povrijeđene pravne obveze. V. A. Kocourek, *Jural Relations*, str. 349.

¹⁰⁴ V. M. Seršić, *Međunarodna odgovornost za štetne posljedice čina koji nisu zabranjeni međunarodnim pravom*, Zbornik PFZ, vol. 47, br. 5 (1997.), str. 475. - 496. i M. Seršić, *Odgovornost za onečišćenje morskog okoliša: međunarodnopravna odgovornost država i građanskopravna odgovornost*, Zbornik PFZ, vol. 58, br. 1 - 2 (2008.), str. 265. - 274.

je u temeljima pravne odgovornosti. Pravna odgovornost je uvijek odgovornost za ponašanje koje proturječi pravno poželjnom ponašanju.

Peto, kako se koncept *odgovornosti* zbog povrjede glavne pravne obveze (obveze nečinjenja štete) zamjenjuje konceptom *nastanka dopunske pravne obveze* (obveze popravljivanja štete) zbog povrjede glavne pravne obveze, rješava se i problem teorijskog opravdanja objektivne ili kauzalne odgovornosti.¹⁰⁵ Naime, kao što se dopunska pravna obveza može nametnuti zbog ponašanja koje nije protupravno (npr. u slučaju počinjenja štete u stanju krajnje nužde), tako se ona može nametnuti i zbog ponašanja koje je protupravno i neskrivljeno, a nije riječ o krajnjem činjeničnom stanju neprava. To ovisi o pravopolitičkim ciljevima zakonodavca. S druge strane, teže je teorijski opravdati nametanje pravne odgovornosti i sankcije osobi koja nije kriva, kad je krivnja jedna od temeljnih pretpostavki primjene sankcija.

Šesto, otklanja se mogućnost odgovornosti za drugoga. Ako je teorijski teško opravdati postojanje pravne odgovornosti bez krivnje, pa i bez protupravnosti, još je teže opravdati pravnu odgovornost i sankcioniranje osobe koja uopće nije radila (činjenjem ili nečinjenjem), a "odgovorna" je na temelju činjenice postojanja nekog odnosa sa štetnikom. Prema redefiniranom pojmu odgovornosti u slučaju prouzročenja štete, netko može umjesto drugoga biti u obvezi popraviti štetu, ali odgovoran može biti samo za vlastito kršenje navedene obveze.

I sedmo, rješava se problem teorijskog objašnjenja osiguranja od odgovornosti za štetu.¹⁰⁶ Dok kazneno pravo potpuno isključuje mogućnost da se počinitelj kaznenog djela osigura od kaznene odgovornosti, tj. od rizika kažnjavanja, građansko pravo ohrabruje osiguranje od odgovornosti za štetu, a u nekim ga slučajevima propisuje i kao obvezatno.¹⁰⁷ Unatoč uvjerljivom argumentu N. MacCormicka, koji smatra da je takvo gledište kaznenog prava logično jer bi u suprotnome kazneno pravo bilo lišeno svoje funkcije ostvarivanja retributivne pravednosti, dok osiguranje od odgovornosti za štetu ne utječe na ostvarivanje

¹⁰⁵ "Neither the late scholastics, nor the northern natural lawyers, nor the French or German drafters found or enacted a general principle governing strict liability although rules of strict liability lingered on." J. Gordley, *Foundations of Private Law*, Oxford University Press, 2007., str. 163.

¹⁰⁶ O problemu osiguranja od odgovornosti i prenošenju tereta sankcije na trećega v. u: M. R. Reiff, *Punishment, Compensation, and Law*, str. 215. - 221.

¹⁰⁷ V. N. MacCormick, *Institutions of Law*, str. 233. i P. Šulejić, *Osiguranje od građanske odgovornosti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1967., str. 149. i 150.

korektivne funkcije građanskog prava,¹⁰⁸ smatram da je moralno i pravno nedopustivo prenošenje pravne odgovornosti, a time i sankcije, s odgovorne osobe na trećega, bez obzira o ostvarivanju koje se temeljne funkcije prava radi.¹⁰⁹ Francuski pravnik G. Ripert, primjerice, upozorava kako osiguranjem od odgovornosti svatko može izbjeći svoju odgovornost (tj. može se učiniti *de facto* neodgovornim) jer je posljedica osiguranja iščezavanje odgovornosti osigurane osobe i mogućnost nekažnjelog počinjenja delikta.¹¹⁰ Iako u praktičnom smislu ne uzrokuje nikakve promjene, prema izloženom teorijskom konceptu osigurati se može samo pravna obveza popravljanja nanesene štete, a pravno će odgovoran biti osiguratelj koji ju je povrijedio, tj. osiguratelj koji nije dobrovoljno ispunio svoju obvezu popravljanja nanesene štete.

V. ZAKLJUČAK

Na prouzročenje štete pravo primarno reagira propisivanjem pravne obveze popravljanja štete. Ta se pravna obveza, međutim, u pravnoj teoriji naziva još i pravnom odgovornošću (odgovornošću za štetu), pravnim odnosom (obveznopravnim odnosom odgovornosti za štetu) i sankcijom (građanskopravnom sankcijom popravljanja štete). Na taj se način za opis iste pravne situacije upotrebljuju četiri različita pravna pojma - pravna obveza, pravna odgovornost, pravni odnos i sankcija.

Rješavajući navedenu konfuziju pojmova, u svojem sam prethodnom radu izložio teorijska shvaćanja H. Kelsena i M. Dike, prema kojima je posljedica povrede obveze nečinjenja štete (tj. prouzročenje štete) nastanak nove pravne obveze - obveze popravljanja štete, a tek povreda obveze popravljanja štete predstavlja krajnje činjenično stanje neprava (delikt), na koje pravo reagira nametanjem sankcije u obliku prisilnog nadomještanja izostalog dobrovoljnog ispunjenja obveze sredstvima ovrhe.

¹⁰⁸ V. N. MacCormick, *Institutions of Law*, str. 233.

¹⁰⁹ O argumentima protiv prihvaćanja osiguranja od odgovornosti, iznesenima u francuskoj pravnoj literaturi, v. u: P. Šulejić, *Osiguranje od građanske odgovornosti*, str. 8. - 10.

¹¹⁰ V. G. Ripert, *Le régime démocratique et le droit civil moderne*, Librairie generale de droit et de jurisprudence, Paris, 1948., str. 351. Suprotno Šulejić, koji smatra da odgovornost ostaje očuvana jer je odgovornost pretpostavka cijelog mehanizma osiguranja od odgovornosti, a da se pitanje naknade štete samo odvaja od odgovornosti i rješava osiguranjem. V. P. Šulejić, *Osiguranje od građanske odgovornosti*, str. 151. i 152.

Budući da je građanskopravnoj sankciji ustanovljen novi sadržaj, da ona više nije pravna obveza popravljanja štete već prisilno ostvarenje te obveze sredstvima ovrhe, a da između pojmova delikta, sankcije i pravne odgovornosti postoji uska logička i normativna veza, sadržajne promjene nužno su zahvatile i pojam pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete. Stoga sam najprije analizirao pojam pravne odgovornosti sa stajališta opće teorije i filozofije prava te ustanovio njegova temeljna obilježja: normativnost, relativnost (odnosnost), utemeljnost na mjerodavnom pravnom postupku, odgovornost za vlastito ponašanje, pripisivanje protupravnog ponašanja (delikta), retrospektivnost te normativni položaj podložnosti podvrgavanju sankciji. Na temelju ustanovljenih bitnih obilježja pojma pravne odgovornosti potom sam analizirao uobičajeno shvaćanje odgovornosti za štetu kao pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete. Ustanovio sam da takvo uobičajeno shvaćanje pojma odgovornosti za štetu nema nijedno bitno obilježje općeg pojma pravne odgovornosti te da ga se, stoga, ne može nazivati vrstom pravne odgovornosti, već samo obveznopravnim odnosom odgovornosti za štetu, u kojemu štetnik ima pravnu obvezu popraviti štetu oštećeniku, a oštećenik ima subjektivno pravo od štetnika zahtijevati popravljane nanese mu štete. Također, u cilju izbjegavanja miješanja temeljnih pravnih pojmova, zaključio sam da bi za pravni institut obveznopravnog odnosa "odgovornosti za štetu" primjereniji naziv bio obveznopravni odnos popravljane štete, naglašavajući tako istodobno bitni sadržaj i osnovnu svrhu navedenoga pravnog odnosa.

I na kraju, polazeći od ustanovljenih temeljnih obilježja pojma pravne odgovornosti, teze o sredstvima ovrhe kao vrsti građanskopravne sankcije te posebnog mehanizma reakcije građanskog prava na povrjedu pravnih obveza, izložio sam novi normativni sadržaj pravne odgovornosti u slučaju prouzročenja štete. Pravnu odgovornost u slučaju prouzročenja štete, u normativnom smislu, definirao sam kao pravni položaj podložnosti podvrgavanju sredstvima ovrhe (sankcija) osobe koja nije dobrovoljno ispunila svoju obvezu popravljane nanese štete (delikt).

Odricanje značenja pravne odgovornosti obveznopravnom odnosu popravljane štete ("odgovornosti za štetu") te ustanovljivanje novog sadržaja pravne odgovornosti, krajnjeg činjeničnog stanja nepravda i sankcije u slučaju prouzročenja štete, rezultiralo je i određenim teorijskim prednostima. Osim rješavanja problema konfuzije temeljnih pravnih pojmova, omogućeno je jedinstveno definiranje sankcije u pravu, pružena je mogućnost ustanovljivanja protupravnosti kao nužne pretpostavke svake pravne odgovornosti, riješen je

aktualni međunarodnopravni problem odgovornosti država bez protupravnosti i problem teorijskog opravdanja objektivne ili kauzalne odgovornosti i odgovornosti za drugoga, te je pruženo teorijski jasnije objašnjenje pravnog instituta osiguranja od odgovornosti.

Summary

Luka Burazin *

ANALYSIS OF LEGAL RESPONSIBILITY IN THE CASE OF CAUSING DAMAGE

(from the standpoint of General Theory and Philosophy of Law)

By taking as its starting point the results of criticism of the understanding of the duty of reparation as a type of civil law sanction, the article examines the possible changes in the contents of the concept of legal responsibility in the case of causing damage. Therefore, the author first analyzed the concept of legal responsibility from the standpoint of the General Theory and Philosophy of Law and identified its basic characteristics: normativity, relatedness, groundedness in the applicable legal procedure, personal responsibility, attribution of wrongful conduct (wrong), retrospectivity and normative position of liability to sanction. On the basis of the foregoing essential characteristics of the concept of legal responsibility, the author analyzed the conventional concept of responsibility for damage as legal responsibility in the case of causing damage. Hence, it was concluded that the concept of responsibility for damage does not possess a single essential characteristic of the general concept of legal responsibility. Therefore, according to the author's opinion responsibility for damage cannot be regarded as a type of legal responsibility. Instead, it should only be regarded as a legal relationship of "responsibility for damage" in which the wrongdoer has a legal duty to repair the damage to the injured person and the injured person has a subjective right to demand from the wrongdoer to repair the damage.

Furthermore, for the purpose of avoiding confusion concerning basic legal concepts, the author concluded that the institution of legal relationship of "responsibility for damage" should more appropriately be termed legal relationship of damage reparation

* Luka Burazin, LL. B., Assistant, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

thus emphasizing at the same time the essential contents and the fundamental purpose of this legal relationship.

Finally, a new normative content of legal responsibility in the case of causing damage was elaborated. The author defined legal responsibility in the case of causing damage, in its normative sense, as a legal position of liability to means of execution (sanction) of a person who did not of one's own accord fulfill their duty of reparation (wrong).

Such a definition of the concept of legal responsibility in the case of causing damage gives rise to certain theoretical advantages. Apart from resolving the problem of confusion of basic legal concepts, it makes for a unique definition of sanction in law, provides for the possibility of identifying wrongfulness as a necessary precondition for any legal responsibility, overcomes the current problem in international law concerning state responsibility without wrongfulness, solves the problem of theoretical justification of strict responsibility and vicarious responsibility, and offers a clearer theoretical definition of the institute of liability insurance.

Key words: legal responsibility, responsibility for damage, liability, damage reparation, general theory of law

Zusammenfassung

Luka Burazin **

EINE ANALYSE DER RECHTLICHEN VERANTWORTUNG IM FALLE DER SCHADENSVERURSACHUNG

(vom Standpunkt der allgemeinen Theorie und Philosophie des Rechts)

Ausgehend von den Resultaten der Kritik am Verständnis der Verpflichtung zur Schadenswiedergutmachung als einer Art zivilrechtlicher Sanktion werden in der Arbeit mögliche inhaltliche Änderungen beim Begriff der rechtlichen Verantwortung bei Schadensverursachung untersucht. Daher wird zunächst der Begriff der rechtlichen Verantwortung vom Standpunkt der allgemeinen Theorie und Philosophie des Rechts analysiert, wobei als ihre Hauptmerkmale Normativität, Relativität (Bezogenheit), Begründung auf dem maßgeblichen rechtlichen Verfahren, persönliche Verantwortung, Zurechnung

** Luka Burazin, Diplom-Jurist, Assistent an der Juristischen Fakultät in Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

eines rechtswidrigen Verhaltens (Delikt), Retrospektivität und normative Position der Strafbarkeit festgestellt werden. Aufgrund der festgestellten Merkmale wird dann das herkömmliche Verständnis der Verantwortung für Schaden als rechtlicher Verantwortung bei Schadensverursachung analysiert und die Schlussfolgerung gezogen, dass ein so aufgefasster Begriff der Verantwortung für Schaden jeglicher wesentlicher Merkmale des allgemeinen Begriffs der rechtlichen Verantwortung entbehrt. Daher ist der Autor der Meinung, dass Verantwortung für Schaden nicht als eine Form der rechtlichen Verantwortung bezeichnet werden kann, sondern lediglich als ein schuldrechtliches Verhältnis der "Verantwortung für Schaden", in dem der Schädiger die rechtliche Verpflichtung hat, dem Geschädigten den Schaden wiedergutzumachen, und der Geschädigte den Anspruch hat, vom Schädiger die Wiedergutmachung des ihm zugefügten Schadens zu verlangen.

Weiter schließt der Autor, dass es zur Vermeidung einer Verwechslung grundlegender Rechtsbegriffe angemessener wäre, das Rechtsinstitut des Schuldrechtsverhältnisses der "Verantwortung für Schaden" als Schuldrechtsverhältnis der Schadenswiedergutmachung zu bezeichnen, da so zugleich der Wesensgehalt wie auch der Hauptzweck des genannten Rechtsverhältnisses unterstrichen würden.

Schließlich wird der normative Gehalt der rechtlichen Verantwortung im Falle eines verursachten Schadens dargestellt, den der Autor als rechtliche Position einer Person definiert, die ihrer Verpflichtung zur Wiedergutmachung eines zugefügten Schadens nicht freiwillig nachgekommen ist (Delikt) und der Anwendung von Vollstreckungsmitteln (Sanktionen) unterworfen ist.

Eine solche Bestimmung des Begriffs der rechtlichen Verantwortung im Falle einer Schadensverursachung zeitigt auch für die Theorie gewisse Vorzüge. Zusätzlich zu einer Entwirrung grundlegender Rechtsbegriffe wird die einheitliche Definition der Sanktion im Recht ermöglicht, die Rechtswidrigkeit kann als zwingende Voraussetzung jeder rechtlichen Verantwortung installiert werden, das aktuelle völkerrechtliche Problem der Verantwortung des Staates ohne Rechtswidrigkeitsmerkmal sowie das Problem der theoretischen Rechtfertigung der objektiven Verantwortung und der Verantwortung für Dritte werden gelöst und das Rechtsinstitut der Haftpflichtversicherung theoretisch besser erklärt.

Schlüsselwörter: rechtliche Verantwortung, Verantwortung für Schaden, Strafbarkeit, Schadenswiedergutmachung, allgemeine Rechtstheorie